

HODNOTOVÁ ORIENTÁCIA DETÍ A MLÁDEŽE V ODRAZE ÚLOH VÝCHOVY A VZDELÁVANIA

VALUE ORIENTATION OF CHILDREN AND YOUTH IN REFLECTION OF TASKS OF UPBRINGING AND EDUCATION

Ján Danek¹

Abstrakt

Štúdia je zameraná na aktuálne otázky hodnotovej orientácie detí a mládeže v spojení hodnôt, spoločenských podmienok, etikety a medziľudských vzťahov. Zároveň autor rieši možnosti a priestor výchovy a vzdelávania pri utváraní a stabilizácii vhodných hodnôt v reálnom spoločenskom prostredí.

Kľúčové slová: hodnotová orientácia, hodnoty, vzdelávanie, výchova, spoločenské prostredie, etiketa, deti mládež, socializácia.

Abstract

The articles deals with actual questions of value orientation of children and youth in connection to values, social environment, etiquette and interpersonal relationships. Hereby author solves the possibilities and space of education and upbringing at the shaping and stabilisation of suitable values in real social environment.

Key words: value orientation, values, education, upbringing, social environment, etiquette, children, youth, socialisation.

Hodnotová orientácia predstavuje dôležitú súčasť konania i správania každého človeka v nadväznosti na podmienky prostredia a celkovú pozíciu človeka v ňom. Z. Bakošová (2011, s. 57) konštatuje, že „hodnoty sú dôležitou súčasťou života vyjadrujúce najpodstatnejšie prístupy, či postoje človeka k základným oblastiam ľudskej reality.“ Každá prijatá a interiorizovaná hodnota je určujúcim faktorom pre životný štýl, prácu i charakter osobnosti. Hodnotou alebo hodnotami sú ovplyvňované aj medziľudské kontakty, vzájomná spolupráca i komunikácia medzi ľuďmi ako základ pre riešenie vznikajúcich a existujúcich problémov. Postupne sa rozvíjajúca hodnotová orientácia je procesom pre usmerňovanie životného štýlu i životných cieľov v oblasti spoločenského života, celkového správania sa, vzťahu k životnému prostrediu, tradíciám i iným kultúram a civilizáciám. Znamená to skutočnosť, že hodnotová orientácia nemôže byť len vybranou časťou života, ale komplexnou sústavou ovplyvňujúcou životnú dráhu jednotlivca v zmysle celkového vnímania sveta, života i individuálnej pozície v ňom.

V tomto zmysle sa Z. Bakošová odvoláva na členenie J. Kučerovej, ktorá hodnoty rozdeľuje na prírodné, civilizačné a duchovné. Ďalej konštatuje obsah jednotlivých zložiek v naplnení, že:

¹ doc. PaedDr. Ján Danek, CSc., e-mail: jan.danek@ucm.sk, Katedra pedagogiky FF UCM, Trnava

„Prírodné hodnoty člení na vitálne, ku ktorým patrí potreba telesnej existencie, ako je zdravie, vitalita, sociálne, ktoré vyjadrujú vzťah človeka k sebe a k iným, tendencie uplatniť sa, mať prestíž, ocenenie. Civilizačné hodnoty sú výsledkom vedy, techniky, ekonómie. Vytvárajú úžitok, komfort. Duchovné hodnoty predstavujú tvorivé sebavyjadrenie, túžbu pozdvihnúť zmysel vecí, potrebu jednoty seba a sveta“ (Bakošová, 2011, s. 57). Obsah uvedených hodnôt potvrdzuje konštatovanie, že hodnotová orientácia nie je len časťou životných aktivít jednotlivca, ale uplatnením komplexného prístupu k životným hodnotám a normám. Je len samozrejmé, že zistenie hodnôt v radoch detí a mládeže nie je samovoľný proces, ale proces spájajúci konkrétne osobnostné prvky každého jednotlivca s normami a podmienkami prostredia bezprostredne spojenými s realizáciou výchovy a vzdelávania. Výchova sa v procese utvárania hodnotovej orientácie stáva silou usmerňovania, ale aj podnecovania skúseností z prostredia života ľudí orientovaných na utváranie samostatnej, zodpovednej a socializovanej osobnosti. V procese hodnotovej orientácie je nevyhnutné klásť dôraz práve na socializáciu, lebo jej prostredníctvom sa každý jednotlivec učí žiť s ľuďmi a medzi ľuďmi. Uvedený výsledok socializácie je dôležitou skutočnosťou pre utváranie hodnôt, ktoré nemôžu byť orientované len na individuálne záujmy a potreby, ale aj na kontakty s inými ľuďmi. Hodnotová orientácia je z výchovného hľadiska spájaná s existujúcimi hodnotami spoločnosti a z aspektu výchovného pôsobenia je nevyhnutné hľadať aj odpovede na otázky, či v tomto zmysle hodnoty spoločnosti sú trvalé, alebo ich je potrebné, prostredníctvom výchovy, meniť. Hodnotová orientácia ale musí vychádzať predovšetkým z dôstojnej pozície každého človeka a jeho prínosu do celkového rozvoja. Nevyhnutná, v tomto smere, je úzka prepojenosť spoločnosti a vychovávaného jednotlivca z dôvodu presadzovania a uplatňovania participácie každého človeka na spoločenskom vývoji a celkovom živote spoločnosti. V tomto zmysle jednou z dôležitých skutočností hodnotovej orientácie je uvedomovanie si vlastnej občianskej pozície v existujúcich podmienkach, čo znamená uplatňovania a upevňovanie dôstojnosti života každého človeka úzko spojenej s reálnou zodpovednosťou nielen za obsah vlastného života, ale aj rozvoj spoločnosti. Nevyhnutné je spájať práva s povinnosťami ako prejavy zodpovednosti každého jednotlivca. V prejavoch zodpovednosti sa vyznačuje aj celková kultúra života každého jednotlivca ako prejav zmyslu a cieľov jeho činností. Súčasný svet je spojený s mnohými zmenami, prejavmi i vzťahmi, ktoré nemôžu vychádzať len z lokálnych alebo národných noriem a skúseností, ale nevyhnutne sú viazané aj na medzinárodný vývoj a vplyvy v oblasti ekonomiky, politiky, práva a iných oblastí spoločenského života.

Dôležitú úlohu má v tomto zmysle globálna výchova s cieľom vytvárania poznania o nevyhnutnosti vzájomnej ľudskej kooperácie, rešpektu a uznávania, a nie presadzovanie myšlienok alebo opatrení, ktoré znižujú dôstojnosť partnerov z iných civilizáciách, kultúr alebo etnických skupín. Podstatnou silou takéhoto vnímania vzájomnej kooperácie je ale dynamická práca, tvorba materiálnych i duchovných hodnôt a zodpovednosť voči sebe. Nie je možné aby jedna časť spoločnosti tvorila hodnoty, materiálne i duchovné statky a druhá ich len paraziticky využívala. Takýto stav potom vytvára permanentné napätie, rozpory a problémy vedúce často k vzájomnej nenávisti a konfliktom s dôsledkom materiálnych i duchovných škôd. Preto z hľadiska hodnôt života je potrebné uprednostňovať informovanie, čiže odovzdávanie informácií, ale aj počúvanie ako prejav záujmu o názory a stanoviská iných ľudí. Pri utváraní noriem hodnotovej orientácie je prvoradou úlohou vytváranie pozitívnej kvality života ako prejavu k súčasnosti i budúcnosti. Pri všeobecnom rozvoji hodnôt je prvoradá kvalita hodnota života ako nevyhnutná norma ďalšej existencie a budúcnosti človeka. Život je potrebné, ako hodnotu vnímať, v súvislostiach existencie prírodných a spoločenských podmienok, ktorých ovplyvňovateľom a usmerňovateľom je práve človek.

V procesoch socializácie sa menia medziľudské vzťahy, ale aj vnímanie iného človeka v prostredí cez potrebu vzájomnej komunikácie, spolupráce a pomoci, súperenia i

konkurencie s vyvrcholením do nevyhnutnej kooperácie a nadväznosti v záujme celospoločenského rozvoja. Rozličné teórie a zvyšovanie individualizácie života majú svoje určité opodstatnenie, ale v konečnom dôsledku opäť musí zvíťaziť spolupráca medzi ľuďmi v záujme celkového spoločenského napredovania a úspechu. V tomto zmysle je nutné vnímať ako prvoradú hodnotu práve hodnotu človeka so všetkými pozitívami i negatívami, ktoré podporuje alebo eliminuje práve proces výchovy, výchovné pôsobenie v užšom či širšom prostredí rešpektujúce zvláštnosti i možnosti každého jednotlivca. Ako nevyhnutná skutočnosť sa javí norma dobra ako prejav o záujmy a potreby iného človeka, ktoré môžu efektívne ovplyvňovať mnohé rozhodovania i riešenia v rozličných situáciách. Utváranie životných hodnôt a vzťahov výrazne ovplyvňujú každodenné životné situácie, ktoré pôsobia aj ako výchovné vplyvy a preto je nevyhnutné v procese utvárania osobnosti efektívne vnímať všetky spoločenské procesy a podmienky, ktoré sú dôležitou súčasťou formovania životných aktivít i hodnôt dospelievajúcich. Pôsobia nielen ako aktivizačný faktor, ale častokrát i ako faktor frustrujúci a z tohto dôvodu je nevyhnutné vychádzať z reálnej pozície pravdy, objektívneho poznania, všeobecného záujmu a dôstojnosti človeka ako všeobecných princípov pre rozvoj participácie dospelievajúcich generácií na riadení spoločnosti, ktorých podstatnými hybnými silami sú milosrdenstvo, súcitiť a vzdelanie. Práve tieto hybné sily sú základom morálky a charakteru v každodennom živote, ktorých normy rozpracováva a do života uvádza etika zdôrazňujúca ľudskú mravnosť.

„Etika je filozofická disciplína, je to náuka o mravnosti, o morálke, pracuje s kategóriami dobra a zla, kedysi sa jej hovorilo mravouka (Špaček, 2008, s.5). Ak majú byť všeobecne uplatňované normy etiky je potrebné vnímať a pochopiť predovšetkým celkovú filozofiu človeka, ktorú môže definovať jedine filozofia ako veda skúmajúca najvšeobecnejšie zákonitosti života, bytia a vedomia v ich vzájomných vzťahoch. Človek je v zmysle filozofického myslenia a v zmysle celkovej teórie filozofie výchovy chápaný ako „biologický organizmus na najvyššom stupni prirodzeného vývoja živej hmoty na Zemi, najvyššie organizovaná forma života disponujúca schopnosťou sebareflexie a určovaná psychosociálnymi faktormi evolúcie, subjekt historického utvárania spoločenských vzťahov, ktorý je nadaný rozumom, vedomím, rečou, plne socializovaná bytosť schopná vyrábať a užívať nástroje z pretváraním svojich životných podmienok, tvorca hodnôt, seba samého i svojho spoločenského bytia, dejín a kultúry podieľajúcej sa na všetkých ekologických i medziľudských interakciách“ (Danek, 2011, s.42).

Z aspektu hodnotovej orientácie je nutné uvažovať nad dvomi dôležitými otázkami, ktorými sú súvislosti individuálnych hodnôt alebo hodnôt širších, spoločenských. P. Sak a K. Saková v publikácii „Mládež na križovatke“ analyzujú jednak individuálne hodnoty, ale aj hodnoty celospoločenské, pričom je jednoznačný prejav individuálnych hodnôt, medzi ktorými má prioritnú pozíciu zdravie, práca, zamestnanie, vzdelanie, priatelia pred celospoločenskými. Zaujímavé je v tomto smere sledovať podstatné motívy pre presadzovanie uvedených a ďalších hodnôt v súčasnosti. Je bežnou realitou, že hodnotu, ktorú mladí ľudia majú, si často ani neuvedomujú, lebo je bežnou súčasťou ich každodenného života. Až v prípade jej straty alebo ohrozenia prichádza k vážnejšiemu uvedomeniu si podstaty zdravia a hľadania jeho základu. V tomto prípade má v oblasti utvorenia hodnotovej orientácie veľký význam zdravotná výchova ako proces smerujúci k upevňovaniu a ochrane zdravia, predovšetkým prostredníctvom zdravého životného štýlu, zdravého stravovania a vyhýbania sa negatívnym vplyvom ako je fajčenie, alkohol alebo drogy v akejkoľvek podobe a forme. Z tohto dôvodu sú akékoľvek úvahy a legalizácii konkrétnej drogy nezodpovedným činom a populistickým krokom, ktorý nevedie k upevňovaniu zodpovednosti jednotlivcov na seba, ale možno, k získaniu pozície v politickom zápole. Zdravie, ako hodnota, má byť pre každého človeka zabezpečené tak, aby sa nestalo tovarom, ale predovšetkým trvalou súčasťou života, pri ktorej má najvýraznejší podiel každý jednotlivec. V štatistikách sa uvádza, že na

zdravie má vplyv „v 50% - 60% spôsob života, čiže životný štýl, 20% životné prostredie, 20% genetické faktory a 10% zdravotnícke služby (Sumeč, 2005, s. 38).

Popri zdraví je základ životnej sebarealizácie v pracovnej činnosti, práci, ktorá je nielen prostriedkom tvorby hodnôt, duchovných alebo materiálnych, uplatnením vlastných schopností a možností, ale aj prostriedkom získania uznania pre každého človeka v prostredí rodiny i vlastného pracoviska. V celkovom vzťahu k práci ako hodnote človeka, sa prejavuje úroveň kultúry človeka, jeho charakteru, vzdelanosti, ale aj vzťah k právam a povinnostiam. V procese pracovnej výchovy získava každý dospelávajúci nielen konkrétne pracovné zručnosti a návyky, ktoré ďalej rozvíja v procese pracovnej prípravy v zmysle získania pracovnej kvalifikácie, ale aj nadobudnutia primeraného a potrebného vzťahu k nej, čiže rozvinutie pracovnej morálky. V procese hodnotovej orientácie, ale aj celkovej socializácie dospelávajúcich generácií, či ľudí všeobecne práve pozícia práce, prístup k nej, jej realizácie znamená aj celospoločenskú spokojnosť, hľadanie a realizáciu celospoločenského rozvoja v zmysle uspokojenia nárokov a potrieb všetkých ľudí.

Úroveň a kvalita práce, jej celkový význam i ohodnotenie sú východiskom spoločenskej stability a spolupráce medzi ľuďmi, ale aj zabezpečenia sociálnych istôt ľudí, vzdelávania a výchovy a potrebnej zdravotnej starostlivosti v zmysle celospoločenských úloh a perspektív.

Celospoločenskými, teda širšími hodnotami sú v súčasnosti potreby mieru, spolupráce, medzinárodného rešpektu, uznávania perspektív života, šťastia a všeľudskej dôstojnosti bez rozdielu. Práve v súčasnosti je nevyhnutné bez prestávky zdôrazňovať nevyhnutnosť mieru, ktorej je aj napriek úsiliu svetového spoločenstva stále krehký, lebo prevládajú individuálne a skupinové záujmy postavené na získavaní majetku a moci. Výchova a vzdelávanie by sa mali stať prostriedkami práve pre upevňovanie mieru, lebo sila ľudskej jednoty je najvýraznejšou prekážkou pre každé postupy ohrozujúce mier. V tomto zmysle sú nevyhnutné aj životné ponaučenia a vplyv jednotlivých náboženstiev, ktoré bez rozdielu hlásajú úctu voči životu, človeku a tým aj mieru. Poznávanie svetových náboženstiev je príspevkom k ľudskosti. Podnety je nutné brať z histórie, vzdialenejšej, či bližšej a hľadať príčiny porušenia princípov náboženstiev podľa požiadaviek či nárokov jednotlivcov alebo skupín. Najnovšie poučenie a potrebu analýzy vyžaduje stále aktuálna rana mieru z 11. septembra 2001, k čomu C. L. Grossman píše hodnotenie, že „tisícky ľudí bolo kruto zabitých, zlomených víziou islamu, náboženstva, ktoré učí mieru“ (2011, s. 1). Preto všetky idey pre zmeny vo svete by mali byť realizované v mene života, šťastia a budúcnosti človeka. Nevinné obeť fanatikov z New Yorku, Madridu, Londýna, Moskvy, Otoy a iných miest sveta majú byť mementom pre skutočné poznanie hodnôt sveta, ktorými sú život, šťastie a mierová budúcnosť v zmysle každodennej etikety uplatňovanej medzi ľuďmi, lebo „etiketa je súbor pravidiel spoločenského správania“ (Špaček, 2008, s. 5). V uplatňovaní tohto súboru pravidiel sú základy vzájomného rešpektovania sa ľudí v každodennom živote pri získavaní istoty v medziľudských vzťahoch. V tomto zmysle normy etikety majú byť žiakom i študentom v školách sprístupňované ako reálna príprava pre obdobie života v dospelosti. Určitým príkladom pre vnímanie a uvedomovanie si pravidiel etikety sú aj školské dokumenty ako je školský poriadok, rozvrh hodín a iné, ktoré nemožno chápať ako nástroje disciplíny, ale predovšetkým ako prostriedky pre uplatňovanie vzájomných vzťahov medzi žiakmi, žiakmi i učiteľmi, školou a spoločenským prostredím v záujme uplatňovania ochrany zdravia a bezpečnosti detí i dospelých, ako aj uvedomovania si potreby reálnych noriem v medziľudskom styku. Hodnotová orientácia preto nie je len individuálnou záležitosťou, ale spoločenskou realitou v procese socializácie. Vzájomná úcta a rešpekt medzi ľuďmi prinášajú aj ústretové reakcie, uznávanie sa, podnecujú vzájomnú spoluprácu a pomoc. Pri uplatňovaní pravidiel spoločenského správania sa narastá vzájomná medziľudská dôstojnosť, spokojnosť a podnet do ďalšej činnosti. Fakty, ktoré by mali byť bežnou a reálnou skutočnosťou pracovného, medziľudského i spoločenského kontaktu. Normy a uvedomovanie si

spoločenskej etikety získavajú žiaci i študenti priamo v podmienkach škôl prostredníctvom správania sa učiteľov, spolupráce učiteľov a žiakov alebo študentov, objektívneho hodnotenia a vzájomného uznávania.

V tomto zmysle sa javí ako dôležitá hodnota empatia znamenajúca schopnosť vžiť sa do pocitov, nálad, či celkovej situácie druhého človeka. Empatia umožňuje lepšie zblížovanie sa ľudí, nachádzanie možností pre výraznejšiu ústretovosť a spoluprácu. V procesoch výchovy a vzdelávania sa prejavuje potreba utvárania ústretových vzťahov medzi deťmi a mladými ľuďmi, čím sa formuje prostredie pohody a dobrých pocitov pre žiakov i študentov. Mnohé výskumy ukazujú, že dobré priateľské vzťahy významne ovplyvňujú správanie sa ľudí a sú preferovanou hodnotou v hodnotovom systéme jednotlivcov, ale aj spoločnosti.

Veľmi dôležitou skutočnosťou pri utváraní spoločenských i životných hodnôt v prostredí detí a mládeže je aj bezprostredná komunikácia ako prostriedok nielen pre odovzdávanie informácií a skúseností, ale aj pre vzájomné ovplyvňovanie a usmerňovanie.

Komunikácia sa stáva v tomto zmysle nielen procesom, ale predovšetkým prostriedkom vzájomného poznávania sa a porozumenia medzi ľuďmi. Prostredníctvom komunikácie sú utvárané medziľudské vzťahy, riešené rozličné situácie, odovzdávané informácie i poznatky, ovplyvňované správanie. Celková úroveň komunikácie utvára aj kultúru existujúceho prostredia a výrazne vplýva aj na klímu vzťahov medzi ľuďmi. Slovo i celková pozícia človeka veľmi výrazne ovplyvňuje prežívanie i pocity komunikujúceho partnera a jeho ochotu komunikovať. Slovo dokáže veľmi výrazne povzbudiť, pomôcť, poskytnúť podnet pre budúcnosť. Ale slovo môže človeka veľmi výrazne zraniť, uškodiť mu, znechutiť, lebo nepriaznivé vyjadrenie voči partnerovi môže vo vedomí veľmi dlho rezonovať a negatívne pôsobiť na psychiku osobnosti. V prostredí školy preto učiteľ má používať slová, ktoré deti i mladých ľudí povzbudzujú, aktivizujú, ale aj podnecujú ku kultivovanému vyjadrovaniu sa i správaniu v zmysle výchovnej zásady úcty k osobnosti vychovávaného.

Aby komunikácia bola v procese výchovy a vzdelávania účinná, je potrebné, aby dobrý komunikujúci hovoril zrozumiteľne, dbal o gradáciu a spád svojej reči, poučoval, bavil a dojímal, ale aj uplatňoval jednotu vlastných slov a činov (Pelcová, 2010). V procese formovania hodnotovej orientácie je nevyhnutné poskytovať preto žiakom a študentom také informácie, ktoré sú v súlade s vedeckým poznaním a z hľadiska poznávania spoločenskej reality v súlade s objektívnou pravdou tak, aby sa informácie nestávali ideologickými nástrojmi. Zrozumiteľnosť učiteľovej alebo vychovávateľovej reči je v nadväznosti argumentov, logickosti faktov a rešpektovania prijímateľa ako partnera. Je to návod pre dynamické striedanie tempa reči, exkurzov do životných situácií a vytváranie priestoru pre žiaka alebo študenta vyjadrovať vlastné stanovisko, názor, poznámku, poznatok.

Tým sa komunikácia stáva životnou skutočnosťou a vychovávateľ vlastným správaním aj vzorom pre dospievajúcich v ústretovosti i rešpekte v medziľudskom kontakte. „V slovách je ukrytá obrovská sila. Niekedy stačí vhodné slovo v pravý čas a môžeme urobiť toho druhého šťastným. Inokedy, naopak, nevhodné gesto, prejav mimiky, či neuvážené slovo môžu vyvolať smútok, bolesť, napätie, neochotu pokračovať v rozhovore“ (Bakošová, 2011, s. 125). V nadväznosti na hodnotovú orientáciu sa prejavuje fakt nevyhnutnej výmeny stanovísk, názorov a nepresadzovať len vlastný názor, čo znamená určitú degradáciu komunikujúceho len do roviny prijímateľa informácie alebo pokynu: Pri utváraní hodnotovej orientácie je nevyhnutné výrazne pôsobiť aj na city komunikujúcich, teda priestorom pre ich vlastné prejavy, návrhy, či riešenia. Formovanie hodnotovej orientácie má rešpektovať i uznávať hodnoty nielen domáceho prostredia, ale aj hodnoty prostredia iných kultúr a civilizácií. Najmä v súčasnosti sa ukazuje potreba bližšieho poznania iných spôsobov života, ktoré majú byť chápané ako určité historické normy a podnety pre súčasnosť. V súvislostiach hodnotovej orientácie je nutné vidieť podstatné hodnoty súčasnosti, ktoré majú určitú gradáciu. Podstatnou hodnotou sa všeobecne javí život, ktorý by ale bez zdravia, dobrého prostredia

a medziľudských vzťahov nemal primeranú kvalitu. Zdravie je vnímané predovšetkým ako stav fyzickej, psychickej a spoločenskej pohody. Od neho sa odvíjajú ďalšie aktivity, komunikácia, riešenie situácií, vzdelávanie a pod..

Z hľadiska výchovy a vzdelávania má pri utváraní hodnotovej orientácie narastať humanizmus a humanita, čo znamená výrazný priestor pre človeka, jeho myslenia a slobodu spojenú s láskou a úctou k blížnemu. To sú myšlienky vedúce k vzájomnému porozumeniu a objektívnemu vnímaniu reality. Každá idea, politická, spoločenská či náboženská by mala viesť, reprezentovať „milosrdenstvo, súciti a vzdelanie, nie extrémizmus“ (Grossman, 2011, s. 2). Tieto skutočnosti je potrebné neustále zdôrazňovať, lebo stále pretrvávajú určitá podriadenosť výchovy a vzdelávania politike, ideológii, ekonomike, náboženstvu, ale nie samostatnosti, dôstojnosti, rozhodnosti a zodpovednosti každého jednotlivca ako svojbýtnej, identickej, samostatnej a socializovanej osobnosti. Hodnotová orientácia má v prvom rade viesť k nezávislosti človeka, ktorá má byť utváraná na základe objektívneho poznania zbaveného akéhokoľvek ideologického vplyvu a priestoru politických subjektov. Samostatnosť dospelých má byť formovaná v súvislostiach jednotlivých informácií podnecujúcich samostatné myslenie vedúce k porozumeniu.

Porozumenie sa vníma aj ako cieľ vplyvu jednotlivých spoločenskovedných disciplín, lebo na základe porozumenia sa dynamickejšie utvára komplexné poznanie a následné konanie každého človeka. V spoločenskom kontakte ide o otázky vzájomného rešpektu a uznávania, a nie presadzovania, alebo vtláčania určitých stanovísk dospelým. Z aspektu pozície filozofie výchovy aj v procese utvárania hodnotovej orientácie stále rezonuje otázka, či môže vychovávateľ určovať smer životnej cesty dospelému a vtláčať mu svoje hodnoty, stanoviská a životnú orientáciu. Ale ostáva priestor pre kultúrne správanie, pomoc a spoluprácu, v prejavoch ktorých narastá sebedomie človeka, záujem o spoločenský život, prácu i celkové prejavy charakteru.

Tento fakt znamená a predpokladá slušnosť v medziľudských kontaktoch prostredníctvom pozdravu, správania sa a vzájomnej úcty. Príkladom môže byť správanie sa medzi občanmi USA, keď pri vstupe do miestnosti, resp. obchodu pracovníci pozdravia, na stanici takisto s otázkou ako sa máte, pozdravy medzi ľuďmi na ulici a pod. V tomto zmysle sa opäť prejavuje etiketa v praxi, ktorej „podstatou je úcta k ostatným, empatia, slušnosť a zdvorilosť“ (Špaček, 2008, s. 169). Výchova a vzdelávanie sú prostriedkami pre utváranie pozitívnych medziľudských vzťahov, lebo cez vzdelávanie každý dospelý získava znalosti a rozširuje si vedomosti o podstatných javoch v prírode, vývoja a reality spoločnosti, ale aj o pozícii človeka ako jednotlivca, ale aj ako člena konkrétnej skupiny, spoločenstva, či spoločnosti. Výchova je v tomto zmysle úzko viazaná na vzdelávanie, lebo jej pôsobenie bez reálnych a objektívnych poznatkov by bolo len manipuláciou a dogmatickým presadzovaním názorov a stanovísk dospelých do života dospelých generácií. Vzdelávanie a jeho výsledok vzdelanie pri primeranej nadväznosti poznatkov z rozličných vedných oblastí ovplyvňuje vzťah k životnému prostrediu, pracovnej činnosti, správaniu, spoločenskému životu, zdraviu a pod. Preto možnosť vzdelávať sa a vzdelanie sa javí ako reálna skutočnosť a patrí k významným hodnotám života každého jednotlivca, je skutočným prostriedkom celkovej kultivácie človeka znamenajúcej múdrosť, lebo „múdrosť predstavuje integrovaný a vysoko rozvinutý stav mysle a charakteru“ (Ruisel, 2010, s. 183). Uvedená myšlienka je predmetom pre neustále skultúrňovanie vzdelávania, ktoré umožňuje získavanie objektívneho obrazu o prírode, spoločnosti i človeku a hľadanie riešení existujúcich problémov spoločnosti v súvislostiach kriminality, uprednostňovania, klientelizmu, zneužívania práce, nedostatkov v pracovnom systéme a pod. J. Skalková (2004, s. 90) v tejto súvislosti konštatuje, že „vzdelanostná koncepcia našich škôl vyjadruje európsku kultúru vrátane jej tradícií, ktoré prenikajú od antiky cez stredovekú kresťanskú kultúru, humanizmus a osvietenstvo až do súčasnej doby. To všetko nesie so sebou i rozvoj schopnosti sústredeného uvažovania,

náročného pojmového a kritického myslenia, chápania súvislostí a príčin javov, ich vývoja, ich zmyslu i ich hodnôt“. Stanovená línia smerujúca k zdokonaľovaniu spoločnosti a progresívnemu vplyvu výchovy a vzdelávania na celkový rozvoj.

Vo výchove sa zdôrazňuje utváranie a rozvíjanie kultúrnej kontinuity spoločnosti a zachovanie nadväznosti generácií, čo znamená určitý konzervatizmus v procese utvárania osobnosti. Z aspektu dynamiky výchovy a vzdelávania ale „cieľ výchovy nespočíva v pokračovaní a prevzatí tradície, ale dosiahnutí niečoho nového, vyššieho. Cestou k cieľu je spoločenský pokrok a individuálny úspech“ (Pelcová, 2010, s. 79).

Uvedená skutočnosť významne podnecuje pedagogické myslenie vrátane zamerania hodnotovej orientácie. Pedagogika, výchova, vzdelávanie i škola sú chápané ako konzervatívne koncepcie, či prístupy, lebo sú orientované na prispôsobovanie dospievajúcich generácií existujúcemu spoločenskému stavu. Ale dynamika rozvoja výchovy a vzdelávania je v uplatňovaní spoločenského stavu. Ale dynamika rozvoja výchovy a vzdelávania je v uplatnení širšieho priestoru pre každého jednotlivca, čo ale znamená aj výraznejšiu povinnosť a zodpovednosť. Nové a vyššie v procese výchovy je aktuálna potreba spoločenského rozvoja, v ktorom sa úspešne rozvíja každý jednotlivec v zmysle vlastných schopností a možností. V procese výchovy a vzdelávania chýba, podobne ako aj v celej teórii pedagogiky, dialóg, kontakt so spoločnosťou, jej perspektívami i úlohami. Dôkazom tohto chýbajúceho dialógu je aj nízka kooperácia rezortu školstva s inými rezortmi, čo dokazuje nízka akceptovateľnosť absolventov škôl vo výrobnnej i nevýrobnej praxi, nárast neuplatnených absolventov stredných i vysokých škôl, sieť škôl nerešpektujúca reálne a objektívne potreby spoločenského života i výrobnjej praxe. Uvedený stav a skutočnosť sa potom odrážajú v zníženej akcelerácii spoločenského rozvoja, neriešení nezamestnanosti a najmä zanedbávaní osobnosti človeka ako podstatnej hodnoty spoločnosti a jej napredovania. Z týchto dôvodov sa opäť javí potreba základného a aplikovaného pedagogického výskumu viazaná na celospoločenské javy v reálnej pripravenosti, potrebe a nevyhnutnosti spoločenského pokroku. J. Skalková (2004, s. 66) k tomu konštatuje, že „podpora dialógu vedy a spoločnosti slúži pre rozširovanie informovanosti o súčasnom stave vedeckého poznania. Ovšem, ako sa tento znalostný fond uplatní v praxi, ako sa poznatky uplatnia v procese rozhodovania o ich využití, je ďalšia otázka. To je obvykle podmienené hodnotenými orientáciami subjektov rozhodovania, lebo niekedy hodnotové orientácie nemusia byť v súlade s aktuálnou úrovňou poznania. Môže to byť iná hodnotová orientácia subjektov alebo apriorné postoje, ktoré sú významnejšie než znalosti týchto subjektov“. Preto je potrebné sledovať všetky možnosti a súvislosti výchovy a vzdelávania z hľadiska celospoločenského rozvoja, čo predpokladá v prvom rade všestranný rozvoj osobnosti participujúceho človeka, občana. Výchova má v tomto smere výrazné možnosti i obmedzenia, ktoré ju determinujú ako dôležitú a stále aktuálnu súčasť života.

Z hľadiska skutočnej kvality a účinnosti výchovy je potrebné, aj z hľadiska utvárania hodnotovej orientácie, sledovať aj určité protiklady vo výchove. N. Pelcová (2010) vychádza z úvah E. Finka a konštatuje nasledovné protiklady vo výchove. Sú to:

1. Oscilácia medzi výchovou ako pomocou a výchovou ako manipuláciou s otázkou, či môže vychovávateľ určovať budúcnosť sveta a detí?
2. Moc a bezmocnosť vychovávateľa. Škola je inštitúcia. Tu sa deti učia aký je svet, ale neučia sa tu ako žiť, lebo na to neexistuje návod. K tomu je potrebná systematická výchova.
3. Výchova nemá koniec a aj vychovávateľ je vychovávaný.
4. Napätie medzi všeobecným, pre všetkých spoločným nárokom kultúry a jedinečnou individualitou vychovávateľa.

5. Vzťah medzi výchovou k povolaniu a výchovou k ľudskosti, čo znamená potrebu spojenia vzdelania a výchovy, lebo bez vzdelania je výchova prázdna, môže sa stať moralizovaním a sklzať do emotívnej rétoriky.
6. Možnosti a obmedzenia výchovy. Výchova musí plniť predovšetkým svoju úlohu byť sebaporozumením človeka v jeho nedokonalosti, otvorenosti, v jeho slobode, ktorá môže znamenať eufóriu radosti a tvorivosti, alebo ťažké bremeno zodpovednosti, ktoré, ako sa zdá, môže zavalit' bezmocného človeka“ (Pelcová, 2010, s. 239). Uvedené protiklady naznačujú zložitost' a komplikovanost' výchovy, ktorá má viesť k celkovému rozvoju osobnosti človeka. Ide o usmerňovanie deti a mládeže v zameraní na dynamizáciu spoločenského života, záujem o verejné záležitosti a kvalitu života. P. Sak a K. Saková (2004) v publikácii *Mládež na križovatke* konštatujú fakt, že hodnotový systém súčasného dospievajúceho jedinca sa utvára v zložitých podmienkach spoločenského života. Spoločnosť mu dáva podnety a možnosti konať aj v rozpore s jej hodnotovým systémom. Hodnotový systém spoločnosti je prierezom hodnôt predchádzajúcich dôb a súčasnosti a rešpektuje hodnoty spojené so vznikajúcou európskou identitou a globalizáciou. Kvalita života je v tomto zmysle spojená s verejnými i individuálnymi zdrojmi najmä v oblasti vzdelania, bývania, zdravotnej starostlivosti sociálnych služieb, ale aj subjektívneho vnímania osobnej situácie v miere spokojnosti a šťastia. Hodnoty je potrebné orientovať aj na ochranu životného prostredia s dôrazom na čerstvú pitnú vodu, čistý vzduch, úrodnú pôdu a vhodné klimatické podmienky. V procese výchovy a vzdelávania a najmä v procese formovania hodnotovej orientácie je nutné utvárať osobnosti, ktoré sa aktivizujú v oblastiach smerujúcich k vyššej kvalite vzájomných vzťahov, vytvárania vlastnej identity a občianstva v národnom i medzinárodnom rozmere. Pri dynamizácii práce s deťmi a mládežou je nutné rešpektovať aj negatívne skúsenosti, čo si vyžaduje vytváranie osobného priestoru, kontakt mladých ľudí s dospelými, získavať vlastné skúsenosti a prekonávať často vnucovanú bezmocnosť voči dospelým. V tomto zmysle je potrebné výchovu orientovať na humanizmus ako najvýraznejšiu súčasť hodnotovej orientácie zachytávajúcu poznanie, slobodu, tvorivosť, vieru vo vlastné sily a duchovnosť.

Literatúra

- BAKOŠOVÁ, Z. 2011. *Teória sociálnej pedagogiky. Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. Bratislava : SPdS SAV, 2011. ISBN 978-80-970 675-0-2.
- DANEK, J. 2009. *Pedagogická komunikácia*. Trnava : UCM, 2009. ISBN 978-808105-128-9.
- DANEK, J. 2011. *Úvod do filozofie výchovy*. Praha : UJAK, 2011. ISBN 978-80-7452-011-2.
- GROSSMAN CATHY LYNN, 2011. *Decade later, spiritual impact stays USA today*, Monday, August 22, 2011, s. 1-2A.
- PELCOVÁ, N. 2010. *Vzorče lidství. Filozofické základy pedagogické antropologie*. Praha : Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-756-5.
- RUISEL, I. 2005. *Múdrosť v zrkadle vekov*. Bratislava : Ikar, 2005. ISBN 80-551-1059-X.
- RUISEL, I. 2010. *Poznávanie v historických súvislostiach*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2010. ISBN 978-80-88910-28-2.
- SAK, P., SAKOVÁ, K. 2004. *Mládež na križovatce*. Praha : Svoboda – servis, 2004. ISBN 80-86320-33-2.
- SKALKOVÁ, J. 2004. *Pedagogika a výzvy nové doby*. Brno : Paido, 2004. ISBN 80-7315-060-3.

SUMEC, M. 2005. *Rodina a medzigeneračné vzťahy*. Bratislava : STU, 2005. ISBN 80-227-2212-X.

ŠPAČEK, L. 2008. *Nová velká kniha etikety*. Praha : Mladá fronta, 2008. ISBN 978-80-204-2096-1.

Štúdia bola spracovaná ako súčasť riešenia projektu VEGA č. 1/0238/11 Hodnotová orientácia detí a mládeže a podiel výchovy a vzdelávania na jej ovplyvňovaní.

Recenzent: PaedDr. Nad'a Bizová, PhD.